

Πολιτικές ιδεολογίες και φεμινισμός

της Ρένας Λάμπα

Η κ. Αγγέλικα Ψαρρά αναφέρεται στην εποχή κυρίως του μεσοπολέμου στην Ελλάδα, και μέσα από την ιστορική ανασκόπησή της μας δίνει πολύ καλά να καταλάβουμε τις αντιθέσεις που δημιουργήθηκαν ανάμεσα στις γυναίκες του μαρξιστικού και ριζοσπαστικού φεμινισμού της εποχής. Η μελέτη της κ. Ψαρρά έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για μας που ανήκουμε στο Σύνδεσμο για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, γιατί οπαδοί του ριζοσπαστικού φεμινισμού ήταν οι πρωτεργάτριες του Συνδέσμου μας. Όσες ενδιαφέρονται για περισσότερες λεπτομέρειες καλό είναι να διαβάσουν και το άρθρο της ίδιας στο περιοδικό «Δίνη» (τεύχος αρ. 3, «Μικρό Χρονικό σε τρεις Πράξεις»).

Αρχίζοντας θα ήθελα να επισημάνω ότι κατά τη γνώμη μου ο φεμινισμός δεν είναι δόγμα. Είναι ένα κίνημα που αγωνίζεται για την ισοτιμία της γυναίκας στην κοινωνία και την οικογένεια, και που προσπαθεί να προσαρμόσει τις θεωρίες του σε μια κοινωνία που μεταβάλλεται με πολύ γρήγορους ρυθμούς μέσα από μια τεράστια τεχνολογική επανάσταση. Στην πορεία του όμως δέχθηκε σημαντικούς επηρεασμούς από τις υπάρχουσες ιδεολογίες, και κυρίως από τον Μαρξισμό και τον αναρχισμό.

Μαρξιστικός φεμινισμός

Οι μαρξίστριες φεμινίστριες προσπαθούν να βρουν μια ισορροπία ανάμεσα στη Μαρξιστική παράδοση και τις νέες φεμινιστικές αντιλήψεις, ανάμεσα στην κοινωνική τάξη και το φύλο, ανάμεσα στην παραγωγή και την αναπαραγωγή, ανάμεσα στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Επικεντρώνονται κυρίως στην παραγωγή και τα πορίσματά της: Την κατά φύλο διαίρεση της εργασίας, του νοικοκυριού και της οικογένειας — φαινόμενα που μπορούν να συνδεθούν εύκολα με τα κλασικά κείμενα των Μαρξ και Ένγκελς. Είναι δύσκολο ωστόσο να διακρίνει κανείς την ουσιαστική φύση αυτής της ισορροπίας. Τα κείμενα των μαρξιστριών φεμινιστριών φαίνονται να αντιπροσωπεύουν δυο κατηγορίες: εκείνες που κατά κύριο λόγο ευθυγραμμίζονται με τον παραδοσιακό Μαρξισμό αλλά ζητούν ν' αναλύσουν και τις ειδικές μορφές της γυναικείας καταπίεσης και τις λει-

τουργίες τους στο καπιταλιστικό σύστημα, μέσα στις αντιλήψεις πάντα του Μαρξ για την παραγωγή και την αναπαραγωγή. Και εκείνες που συντάσσονται κατά πρώτο με το φεμινισμό αλλά επιζητούν να ντύσουν τις φεμινιστικές αναλύσεις με μαρξιστικές ορολογίες ή κατηγορίες. Εκείνες που ανήκουν στην πρώτη ομάδα βλέπουν την καταπίεση των γυναικών σαν μια όψη του καπιταλισμού που έχει παραμεληθεί από τους παραδοσιακούς μαρξιστές. Εκείνες που ανήκουν στη δεύτερη ομάδα βλέπουν τη μαρξιστική ορολογία ως ένα τρόπο σύνδεσης της φεμινιστικής ανάλυσης με μια ευρύτερα αναγνωρισμένη δογματική κοσμοθεωρία. Σε καμία από τις δυο περιπτώσεις όμως δεν φαίνεται να υπάρχει μια αληθινή πειστική ανάλυση. Η σχέση ανάμεσα στην πατριαρχία και τον καπιταλισμό παραμένει αμφισβητούμενη ανάμεσα στις μαρξίστριες- φεμινίστριες διαφορετικών

κατευθύνσεων. Και μολονότι αναγνωρίζουν πολλές φορές ότι η πατριαρχία προηγείται του καπιταλισμού και συνεχίζεται κάτω από τον σοσιαλισμό, χειρίζονται την πατριαρχία ως ένα υποσύστημα των αρχέτυπων κοινωνικών συστημάτων ή ως ένα ανεξάρτητο σύστημα που συνυπάρχει και επιδρά μέσα σ' αυτά.

Ακόμη και όταν η πατριαρχία ερμηνεύεται ως ο «κύριος εχθρός» των γυναικών, όπως κάνει η **Christine Delphy** στο δοκίμιό της «**Ο κύριος εχθρός: Μια υλιστική ανάλυση της γυναικείας καταπίεσης**» (1977), δεν υπάρχει καμία αναγνώριση του ισχυρισμού των ριζοσπαστριών φεμινιστριών ότι τόσο ο καπιταλισμός όσο και ο κρατικός σοσιαλισμός είναι φαινόμενα της πατριαρχίας.

Μερικές φεμινίστριες λένε το επιχείρημα ότι ο Μαρξισμός είναι ένα σύστημα σκέψης ανεπανόρθωτα ποτισμένο στις αρ-

χές του από την πατριαρχική αντίληψη και από πατριαρχικές πρακτικές στην πολιτική ιστορία του. Μια αιχμηρή κριτική του Μαρξισμού κάνει η **Naomi Wisstein** στο βιβλίο «Οι νονοί: Φροϋδικοί, Μαρξιστές και οι Κοινωνίες Επιστημονικής και Πολιτικής Προστασίας», που περιέχει άρθρα και άλλων φεμινιστριών. Απορρίπτει τον Μαρξισμό ως «μια λανθασμένη θεωρία, άσχετη με τις ανάγκες και τα αιτήματα των κινημάτων της 10ετίας του '60, και άσχετη με τις ανάγκες και τα αιτήματα του σημερινού φεμινισμού...». Βρίσκει επίσης ύποπτη την όλο και περισσότερο αυξανόμενη προσέγγιση ανάμεσα στη Φροϋδική και τη Μαρξιστική θεωρία.

Αλλά το ισχυρότερο επιχείρημα εναντίον του πατριαρχικού στοιχείου, του Μαρξισμού» υπάρχει στο βιβλίο της **Batya Weinbaum** (1978 - Βοστώνη) «Η παράξενη ερωτοτροπία της Γυναίκας Απελευθέρωσης και του Σοσιαλισμού». Το έργο αυτό επικεντρώνεται όχι τόσο πολύ στη φύση της πατριαρχίας ως συστήματος, αλλά στη θεωρία της επαναστατικής αλλαγής και των ιστορικών σχέσεων ανάμεσα στο φεμινισμό και το σοσιαλισμό. Παρά την οξεία κριτική που κάνει στο ιστορικό και σύγχρονο Μαρξισμό, η **Weinbaum** παραδέχεται κατά κάποιο τρόπο την άποψη και άλλων φεμινιστριών ότι υπάρχουν στο βάθος κοινά σημεία ανάμεσα στην αντίληψη και τους στόχους του Μαρξισμού και του Φεμινισμού, στοιχεία που προσφέρουν προοπτικές για μια ισχυρή ένωση ανάμεσα στα γυναικεία κινήματα και την αριστερά και ζητάει να καταβληθούν προσπάθειες ώστε να συμφιλιωθούν κάπως οι δυο αυτές ιδεολογικές προοπτικές.

Δεν θα εμβαθύνουμε εδώ σ' αυτή τη θέ-

ση, αλλά μπορούμε να αναρωτηθούμε σε θεωρητικό επίπεδο αν μπορεί να καρποφορήσει η έρευνα για μια σύνθεση ανάμεσα στον Μαρξισμό και το Φεμινισμό. Η ουσιώδης υπόθεση πίσω από αυτή την προσπάθεια είναι ότι ο Μαρξισμός και ο Φεμινισμός στηρίζονται ο μόνος στις παραγωγικές σχέσεις, ο δε δεύτερος στα ειδικά προβλήματα της γυναίκας, και ότι θα μπορούσε να γίνει μια σύνθεση υψηλότερου επιπέδου που να συνδυάζει την παραγωγικότητα με την αναπαραγωγική διαδικασία κατά τρόπο επωφελητή για τη γυναίκα, αλλά και για την κοινωνία γενικότερα.

Αλλά ο Φεμινισμός είναι ένα ευρύ κοινωνικό κίνημα, εξελισσόμενο και ανοιχτό στην πολυφωνία, ενώ ο Μαρξισμός είναι ένα δογματικό σύστημα που δεν μετατρέπεται εύκολα χωρίς παραμόρφωση και χωρίς να αλλοιωθεί η βασική κοσμοθεωρία του. Η προσπάθεια να επιτευχθεί μια σύνθεση ανάμεσα στα δυο αποδεικνύεται οπισθοδρομική: Μας φέρνει πίσω σε αντιλήψεις που υπαγορεύονται μέσα από παλιά πλαίσια αντί να μας κινεί μπροστά, σε μια ελεύθερη κατανόηση των πραγμάτων που αξίζουν έρευνα και μελέτη απ' όποια πηγή κι αν προέρχονται.

Από την άλλη πλευρά, πρέπει να παραδεχθούμε ότι οι εναλλακτικές προοπτικές και το ευρύτερο θεωρητικό όραμα που προσφέρεται από τις φεμινίστριες της ριζοσπαστικής τοποθέτησης υποφέρουν από τους δικούς τους περιορισμούς. Το ημιμαρξιστικό θεωρητικό έργο παραμένει σχετικά ελάχιστα ανεπτυγμένο, ενώ λίγες βέβαια και από τις μαρξιστικές εργασίες ριζοκινδυνεύουν να επεκταθούν πέρα από τα όρια που καθορίζουν τα «ιερά κείμενα» ως σημαντικά ή παραδεκτά. Εδώ πρέπει να

αναφέρουμε ως εξαίρεση τη **Σιμόν ντε Μπωβουάρ**, που παρόλο που ήταν επηρεασμένη από τον μαρξισμό (αλλά και από τη φιλοσοφία του υπαρξισμού), προσπάθησε να κάνει μια εντελώς φεμινιστική ανάλυση της θέσης της γυναίκας, χωρίς όμως να ξεφύγει κι' αυτή ολοκληρωτικά από τους περιορισμούς του μαρξισμού. Αλλά κι αυτή, μετά από την εμπειρία της στη Σοβιετική Ένωση και την αποκήρυξη του κομμουνισμού, αναγκάστηκε να παραδεχθεί ότι η απελευθέρωση της γυναίκας είναι ανεξάρτητη από την πάλη των τάξεων και την αλλαγή του κοινωνικού συστήματος.

Τώρα όμως που πλησιάζουμε στα τέλη της δεκαετίας του '80 ελπίζουμε ότι θα μπορέσει ίσως να αναπτυχθεί μια πιο δημιουργική και ισχυρή φεμινιστική πολιτική θεωρία. Πρέπει ν' απαλλαγούμε ίσως από την εξάρτηση των κοσμοθεωριών που υπάρχουν και να συνεισφέρουμε κι εμείς με μια αποκλειστικά δική μας πολιτική θεώρηση των πραγμάτων. Δεν είναι απαραίτητο ν' αποβλέπουμε πάντα στη συμφωνία. Ούτε χρειάζεται ν' αποφασίζουμε ότι βρισκόμαστε σε διαμάχη. Αλλά έχοντας επίγνωση της διαμάχης και των εναλλακτικών λύσεων, να προχωρήσουμε σε μια διαδικασία διαλόγου και αλληλεπίδρασης που δημιουργούν κατανόηση και νέες απόψεις.

Εκείνο ίσως που πρέπει να υπενθυμίζουμε πάντα σ' αυτές που ακολουθούν φανατικά ένα δόγμα ή ένα κόμμα, είναι αυτό που είχε πει κάποτε μια φεμινίστρια - κομμουνίστρια, η **Madeleine Palletterie** (1874-1939):

«Σε καμιά περίπτωση μια φεμινίστρια δεν πρέπει να προτιμάει το κόμμα όπου έχει ενταχθεί από τον ίδιο τον φεμινισμό, γιατί αν υπηρετεί το πρώτο, ανήκει στον δεύτερο και σ' αυτόν μόνο.»

Αναρχοφεμινισμός

Ο αναρχοφεμινισμός ως πολιτικό-φεμινιστικό κίνημα συμβάλλει στη συζήτηση που γίνεται γύρω από το θέμα γυναίκες και εξουσία/μη εξουσία, ακριβώς επειδή ξεκινώντας από μια αναρχική ανάλυση απορρίπτει το χειρισμό ορισμένων σχέσεων της εξουσίας.

Δεν υπάρχει ικανοποιητικός ορισμός του αναρχισμού (που δεν πρέπει βέβαια να τον συνδέουμε με την σημερινή μορφή της τρομοκρατίας), γι' αυτό θ' αναφερθώ σ' αυτόν που δίνει ο **George Woodcock**: «Αναρχισμός είναι ένα σύστημα πολιτικής σκέψης» που προτείνει θεμελιακές αλλαγές στη δομή της κοινωνίας, και πιο ειδικά την αντικατάσταση του αυταρχικού κράτους με μια άλλη μορφή συνεργασίας ανάμεσα σε ελεύθερα άτομα χωρίς μορφές κυβέρνησης».

Οι αναρχικοί κατηγορούνται ότι επιθυ-

μούν το χάος. Ο αναρχισμός παρουσιάζεται ως το αντίστοιχο της αταξίας, της βίας και της καταστροφής της κοινωνίας. Οι ίδιοι όμως θεωρούν λανθασμένη αυτή την άποψη. Δεν αμφισβητούν την ανάγκη της οργάνωσης, θέλουν όμως αυτή η οργάνωση να προέρχεται από τη βάση και να μην επιβάλλεται από μια «κυβέρνηση». Οραματίζονται μια κοινωνία που θα αντιστοιχεί στις «μεταβαλλόμενες ανάγκες» των ατόμων και των ομάδων. Πιστεύουν στο «νόμιμο ατομικισμό», στην ελευθερία που δεν θα πειράζει την ελευθερία του άλλου — αλλά που θα είναι μια ισορροπημένη ατομική πρωτοβουλία, που θα ακολουθείται από συλλογική δράση. Αυτή η ιδέα βασίζεται στην αντιεραρχική αρχή, όπου διαλέγεις μόνος σου μια δομή, όπου παίρνεις μόνος σου τις αποφάσεις, και όπου εμπιστεύεσαι στην πειθαρχία της ομάδας ή της

κοινότητας και όχι σε μια διευθυντική αρχή.

Για να γίνει όμως αποτελεσματική εργασία εμπιστεύεσαι εκπροσώπους (γυναίκες ή άνδρες) που είναι εξουσιοδοτημένοι να παίρνουν αποφάσεις πάνω στον τομέα που αναλαμβάνουν. Για να αποφευχθεί η κατάχρηση της εξουσίας, οι εκπρόσωποι αλλάζουν συνέχεια. Με αυτό το εναλλακτικό σύστημα ο καθένας μπορεί να βρίσκεται κάποια στιγμή στην εξουσία και την άλλη να κυβερνάται με τη σειρά του. Δεν υπάρχει συνεχής εξουσία αλλά συνεχής αλλαγή...

Η αναρχική ανάλυση προτείνει μια αλλαγή της κοινωνίας, μιας κοινωνίας που θα παράγει αυτόνομα άτομα και ομάδες, που θα εργάζονται μαζί για να φθάσουν σ' ένα άμεσο έλεγχο της κοινωνίας και της ζωής. Επί πλέον, ο αναρχισμός — αντίθετα προς

ορισμένα κινήματα της παραδοσιακής αριστοτεράς — έβαλε τον τόνο στην ανάγκη να βρεθεί μια συμφωνία ανάμεσα στο «προσωπικό» και το «πολιτικό», όπως ακριβώς και το γυναικείο κίνημα.

Τόσο στο φεμινισμό όσο και σε ορισμένες αναρχικές ομάδες, αναζητούνται μορφές οργάνωσης που να μην είναι δομημένες. Αντίθετα όμως απ' ό,τι θα θέλαμε να πιστέψουμε και σ' αυτά που διαβάζουμε σε μερικές αποϊκές αναρχικές αναλύσεις, δεν υπάρχει καμία ομάδα χωρίς κάποια δομή. Κάθε ομάδα, όποια κι αν είναι η μορφή ή η σύνθεσή της, αποκτά κάποιες δομές αυτόματα με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Κάθε δομή μπορεί να είναι ευλύγιστη ή να αλλάζει συνέχεια, μπορεί να συνενπάγεται μια κατανομή καθηκόντων και μέσωσ ανάμεσα στα διάφορα μέλη της, αλλά με κάθε τρόπο θα υπάρχει κάποια δομή. Αυτή εγκαθίσταται συχνά ανεξάρτητα από τις δυνατότητες, την προσωπικότητα ή τις διαθέσεις των ατόμων. Η θέληση να διατηρήσεις μια ομάδα πάνω στους άλλους. Και πολλές φορές δημιουργούνται άτυπες δομές.

Κανονικά μέσα στις αναρχικές ομάδες θα έπρεπε να υπάρχει πλήρης ελευθερία. Ωστόσο μερικές αναρχο-φεμινιστικές ομάδες αντιμετωπίζουν από τους αντίστοιχους άνδρες αναρχικούς καταπιεστικές και σεξιστικές διακρίσεις στις σχέσεις τους με τις γυναίκες. Χαρακτηριστικό είναι επίσης η απουσία κάθε δικής τους ανάλυσης για το γυναικείο πρόβλημα και δεν συνδυάζουν καθόλου τον αναρχισμό με την απελευθέρωση της γυναίκας. Παράδειγμα, το βιβλίο του αναρχικού **Collin Ward** «Η αναρχία στην πράξη» (Anarchy in action), που δεν αναφέρεται στις γυναίκες παρά μόνο στο κεφάλαιο «Open and closed Families» (ανοικτές και κλειστές οικογένειες), όπου οι γυναίκες αναφέρονται μόνο σε σχέση με την οικογένεια.

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι και ο αναρχισμός ασχολείται με την ολική απελευθέρωση του ανθρώπου αγνοώντας τα ιδιαίτερα προβλήματα των γυναικών. Γι' αυτό γυναίκες δραστήριες στο αναρχικό κίνημα κατάλαβαν ότι για να γίνει και φεμινιστική μια αναρχική κοινωνία χρειάζεται έναν αυτόνομο αγώνα γυναικών.

Πριν εξετάσουμε όμως τα σύγχρονα προβλήματα του αναρχο-φεμινισμού, πρέπει να πούμε ότι οι αναρχικοί άνδρες λογαριάζουν μόνο τις γυναίκες που λένε αυτά που τους αρέσει να ακούνε, γι' αυτό και δεν ασχολήθηκαν ποτέ σοβαρά με τη **Louise Michel** της γαλλικής κομμούνας (που συζητούσε το 1871 για την άποψη της εκκλησίας για τις γυναίκες, για την πορνεία, το διαζύγιο, τον ελεύθερο έρωτα, την αναδιοργάνωση της γυναικείας εργασίας το παιδαγωγικό σύστημα) ή με την αμερικανίδα **Έμμα Γκόλντμαν**.

Η **Λουίζ Μισέλ**, που ήταν δασκάλα, ήταν μια από τις θεωρητικές του αναρχισμού και είχε επικρίνει πολλές φορές τον αντιφεμινιστικό χαρακτήρα των ανδρών της Κομμούνας. Στις αναλύσεις της τονίζει ότι ο αγώνας των τάξεων πρέπει να γίνει συγχρόνως με τον αγώνα των δυο φύλων —γι' αυτήν το πατριαρχικό σύστημα είναι μια διπλή καταπίεση για τη γυναίκα. Πάντως η ύπαρξη της Κομμούνας ήταν πολύ σημαντική για την εξέλιξη του σύγχρονου φεμινισμού.

Η **Έμμα Γκόλντμαν** από την άλλη πλευρά είναι περισσότερο γνωστή ως ακτιβίστρια παρά ως θεωρητική και είναι γνωστή για τον αγώνα που έκανε για το δικαίωμα στην αντισύλληψη. Επίσης είχε θέσει το θέμα της πληρωνόμενης πορνείας και της πορνείας μέσα στο γάμο.

Πρέπει επίσης να επισημάνουμε τον σημαντικό ρόλο που έχει παίξει η ισπανική οργάνωση **«Mujeres Libres»** που ιδρύθηκε το 1936 και κατόρθωσε να επιζήσει της δικτατορίας του Φράνκο.

Η ανακάλυψη της Έμμα Γκόλντμαν και της Λουίζ Μισέλ από τις σύγχρονες φεμινίστριες επηρέασε πολύ το γυναικείο κίνημα. Στην πραγματικότητα οι φεμινίστριες ήταν από χρόνια ήδη δραστήριες κατά έναν αναρχικό τρόπο, μολονότι δεν έχουν πάντα συνείδηση του δεσμού που υπάρχει ανάμεσα στα δυο ρεύματα. Αντίθετα, ορισμένα τμήματα του κινήματος των γυναικών έχουν αντιρρήσεις εναντίον του αναρχισμού και των αναρχικών. Τους κατηγορούν ότι δεν συνειδητοποιούν τη σημασία των κοινωνικών δομών. Μια δεύτερη αντίρρηση είναι ότι το αναρχικό κίνημα ήταν ως τώρα ανδρική υπόθεση. Το βέβαιο είναι ότι ο αναρχισμός ενέχει τον φεμινισμό, αλλά συνήθως δεν τον ασκεί.

Οι αναρχο-φεμινίστριες πιστεύουν ότι είναι απαραίτητο το γυναικείο κίνημα να σκεφτεί τον τρόπο που το σύστημα μας ελέγχει και του οποίου οι σεξιστικές προκαταλήψεις, οι κανόνες και οι ανδρικές αξίες μας περιβάλλουν και μας κατακλύζουν. Γι' αυτό, πιστεύουν, ότι είναι πολύ βασικό να μη περιορίζουμε τη φεμινιστική ανάλυση στις κοινωνικές βάσεις αλλά να την επεκτείνουμε στην προσωπική ζωή. Οφείλουμε να καθορίσουμε τους δικούς μας κανόνες και τις δικές μας αξίες σε σχέση με τις προκαταλήψεις και τις ιδέες που δεσποζουν σήμερα.

Τέλος, πρέπει να πούμε επίσης ότι υπάρχει κάποιος δεσμός ανάμεσα στον αναρχο-φεμινισμό και τον ριζοσπαστικό φεμινισμό, ένας δεσμός που θέτει τον τόνο στη «σφαιρικότητα» και όπου ο διαχωρισμός ανάμεσα στο προσωπικό και το κοινωνικό καταργείται. Και οι δυο απορρίπτουν την ένταξη του γυν. κινήματος μέσα στο σύστημα, εφόσον η ισότητα μπορεί να επιτευχθεί μόνο από μια ριζική μεταβολή της κοινωνίας και όχι από μια προσαρμογή. Οι ιδεολογικοί δεσμοί που υπάρχουν ανάμεσα στα δυο αυτά ρεύματα μπορούν να τοποθετηθούν στα ακόλουθα σημεία:

— Έλεγχος του ίδιου σου του σώματος και αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων στην υπάρχουσα μορφή της οικογένειας.

— Νέες μορφές εκπαίδευσης τόσο για τους γονείς όσο και για τα παιδιά.

— Αυτόνομος έλεγχος των οικονομικών μέσων.

— Κατάργηση των στερεότυπων ρόλων των φύλων στην εκπαίδευση, στα μαζικά μέσα ενημέρωσης, στην εργασία κ.λπ.

— Κατάργηση των καταπιεστικών νόμων.

— Τέλος στην άσκηση της αυταρχικής και κτητικής αντίληψης των ανδρών πάνω στις γυναίκες και αγώνας εναντίον κάθε βίας κατά των γυναικών.

— Να δοθεί η δυνατότητα στις γυναίκες να αναπτύξουν τη δική τους θετική εικόνα.

Η βασική διαφοροποίηση ανάμεσα σ' αυτά τα δυο ρεύματα είναι ότι οι αναρχικές δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην ανάγκη της καταστροφής κάθε σχέσης εξουσίας ανάμεσα στα άτομα που δεν μπορούν να είναι ελεύθερα παρά μόνο όταν έχουν τον έλεγχο της ίδιας τους της ζωής.